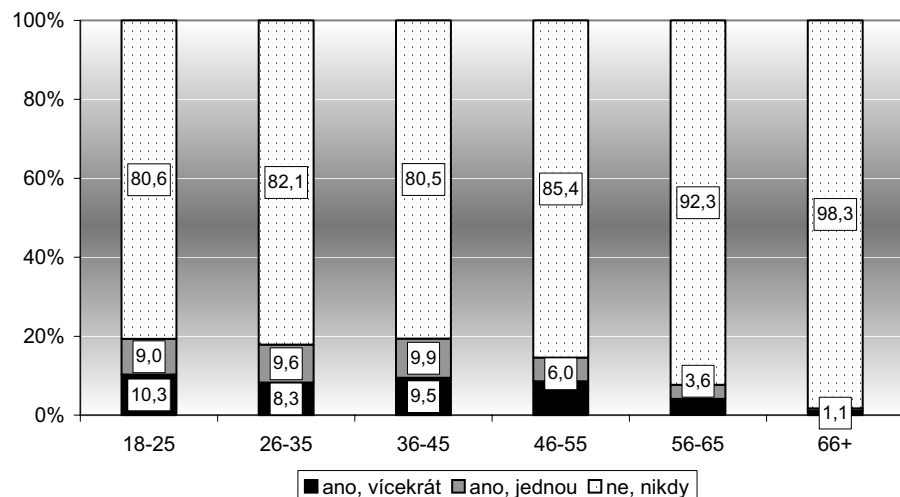

Graf 5: Struktura odpovědí na otázku, zda se domácnost v průběhu roku 2000 dostala do pozice dlužníka pokud jde o nájemné placené za byt, podle věkových kategorií přednosti domácnosti (pouze domácnosti nájemního sektoru)

Zdroj: Sociální situace domácností 2001, N = 2 898.

Z grafu 5 je velmi dobře patrné, že do potíží s placením nájemného se v průběhu roku 2000 dostávaly zejména domácnosti s předností ve věku do 45 let, nad touto věkovou hranicí klesá podíl domácností, které přiznaly, že se jednou nebo vícekrát dostaly do prodlení s úhradou nájemného za obývaný byt. Jak již však bylo řečeno výše, uvedená struktura odpovědí může být do značné míry vychýlena v důsledku skutečnosti, že mladší lidé se nebojí přiznat, že se dostaly do dluhů, zatímco starší lidé setrvávají v přesvědčení, že se jedná o něco natolik špatného, že své dluhy raději zamlčí. Dalším důvodem může být obecně lepší platební morálka lidí ve vyšším věku. Při třídění podle sociální skupiny přednosti domácnosti se ukazuje, že do dluhů se v průběhu roku 2000 dostávaly nejčastěji domácnosti nezaměstnaných a domácnosti dělníků.

Prakticky stejný pohled jako skýtá graf 5 bychom dostali při vyhodnocení odpovědí na otázku, zda se domácnosti v průběhu roku 2000 dostaly do prodlení s platbami za teplo, elektřinu, plyn a vodu. I při zahrnutí domácností ze všech sektorů bydlení (nejen

nájemního sektoru jako v případě předchozího grafu) se ukazuje, že domácnosti s předností ve věku do 45 let se do problémů s platbami ze energie v průběhu roku 2000 dostávaly v mnohem větší míře než domácnosti s předností starším 45 let. Jednoznačně nejvyšší podíl domácností, které uvedly, že se do prodlení s platbami za energie nedostaly nikdy, je mezi domácnostmi s předností starším 66 let (98 % domácností). Rozložení odpovědí se neliší ani z hlediska sociální skupiny přednosti domácnosti. Zejména domácnosti nezaměstnaných a dělníků přiznaly, že jednou či vícekrát nebyly v roce 2000 schopny uhradit v řádném termínu platby za teplo, elektřinu, plyn a vodu.

6.2 Bezdomovci

Bezdomovectví se v posledních letech dostává stále více do popředí veřejného zájmu ve vyspělých evropských zemích, v ČR však naštěstí dosud nepatří mezi hlavní sociální problémy. Organizace poskytující sociální služby bezdomovcům čelí v ČR velkým finančním problémům, zejména pokud se jedná o náklady na jejich provoz, a setkávají se s celou řadou administrativních těžkostí. Sektor sociálního bydlení bohužel dosud nebyl vytvořen a řada obcí pronajímá velkou část uvolněných bytů za tržní nájemné, což nevytváří příznivé podmínky pro trvalé řešení bytové situace lidí bez přístřeší. Počet lidí bez trvalého obydlí v ČR významně vzrostl po roce 1989 v souvislosti s klesajícími veřejnými výdaji do bytové výstavby, razantnější deregulací nájemného, rostoucí nezaměstnaností, aktivnější obecní politikou v oblasti vymáhání nedoplatků na nájemném a tvrdším postupem vůči neplatičům obecně. Žádné přesné statistiky počtu bezdomovců v ČR nejsou vedeny, odhady poskytované různými institucemi se poměrně silně různí. Obadalová (2001) uvádí rozmezí 35 000 až 75 000 lidí bez trvalého obydlí a vychází přitom z odhadů organizace Naděje. Jiné odhady hovoří o přibližně 3 500 bezdomovcích v Praze a 100 až 300 lidech bez domova v Brně a Ostravě. Ačkoliv bezdomovectví v ČR s ohledem na odhadovaný počet bezdomovců nepředstavuje tak významný problém v porovnání se situací v jiných zemích, za tristní lze považovat skutečnost, že u nás doposud neexistuje žádná oficiálně přijímaná definice bezdomovectví. Obadalová (2002) zmiňuje, že tato skutečnost souvisí do značné míry s chybějící obligatorní povinností asistovat lidem bez domova, která dosud není zakotvena v české legislativní úpravě. Jednoznačná definice

pojmu bezdomovectví a bezdomovec by měla vést k ustanovení instituce odpovědné za vytváření nástrojů a poskytování prostředků k omezení tohoto negativního společenského jevu. Ve studiích zabývajících se problematikou bezdomovectví v ČR se obvykle setkáváme s chápáním pojmu bezdomovec v jeho obvyklém významu: bezdomovec je člověk bez jakéhokoliv přístřeší přespávající „na ulici“, případně v zařízení určeném pro ubytování lidí bez domova. Rovněž v tomto textu budeme vycházet z této vžitě definice.

V ČR doposud nebyl realizován žádný systematický výzkum věnovaný problematice bezdomovectví, nicméně existuje několik studií, které se tomuto tématu věnovaly. Obadalová (2002) například uvádí, že v řadě vyspělých zemích tvoří významnou část z celkového počtu bezdomovců lidé s mentálními poruchami (od 30 % do 90 %), jejich konkrétní podíl na celkovém počtu bezdomovců v ČR však doposud nebylo možno spolehlivě zjistit. Obadalová (2002) dále uvádí následující hlavní faktory zvyšující pravděpodobnost, že člověk se stane bezdomovcem: ztráta zaměstnání (a migrace za prací do oblastí s lepšími pracovními příležitostmi, například do Prahy), nízký stupeň dosaženého vzdělání (podle odhadů má 56 % bezdomovců pouze základní vzdělání) a rozpad rodiny (muži vystěhovaní z bytu po rozvodovém řízení). Vychází přitom jednak z rozhovorů vedených s pracovníky asociací, které se věnují pomoci bezdomovcům, jednak z dotazníkového šetření vzorku pražských bezdomovců realizovaného Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí a z kvalitativního šetření v podobě rozhovorů s několika bezdomovci. Alkoholismus, drogy a patologické hráčství jsou obvykle průvodními znaky bezdomovectví v ČR, nelze však jednoznačně říci, zda jsou příčinou nebo následkem faktu, že se člověk stane bezdomovcem. Bezdomovci často nejsou s ohledem na nízké vzdělání dostatečně informováni o tom, na jaké sociální dávky mají nárok a jaké jsou podmínky pro jejich získání. Často například nevědí, že mají nárok na získání životního minima. O státní podporu však mohou požádat pouze v místě trvalého bydliště, což pro ně může představovat neřešitelný problém v situaci, kdy ve skutečnosti žijí v jiném městě a nemají prostředky na dopravu do místa, kde jsou hlášeni k trvalému pobytu. Podobně je s místem trvalého bydliště svázána i registrace na úřadě práce a podání žádosti o příspěvek v nezaměstnanosti. Z tohoto hlediska se systém státní sociální podpory jeví jako poněkud neflexibilní a byrokratický.

Ve větších obcích obvykle fungují tzv. Městská centra sociálních služeb a prevence, která sdružují obecní i soukromé neziskové organizace, jež mimo jiné zajišťují ubytování osobám v bytové tísní. Jejich nabídka obvykle zahrnuje celou škálu služeb: poradenství a pomoc, asistenci při hledání nového ubytování, denní centra (komunitní centra), noclehárny, azylové domy, „domy na půli cesty“ apod.

Jednou z velkých organizací, která se v ČR zabývá mimo jiné prací s bezdomovci, je Armáda spásy. Její působení bylo obnoveno v roce 1990 a v současnosti provozuje 27 center v 9 českých městech. Naděje je pravděpodobně nejznámější organizací, registrována byla v roce 1990 a její činnost zahrnuje čtyři hlavní programy: integrační program (zaměřený na bezdomovce), program pro třetí věk (zahrnuje provozování domů pokojného stáří), program pro mentálně postižené a poskytování náhradní rodinné péče. V současné době má tato organizace pobočky ve 12 českých městech, 7 z nich poskytuje rovněž služby bezdomovcům. Občanské sdružení Emauzy ČR bylo založeno v roce 1991 a v současné době spravuje 19 objektů v osmi okresech ČR. Pro přijetí do tzv. Emauzských domů, které tato organizace provozuje, jsou stanoveny relativně přísné podmínky – klienti se musí zříci alkoholu, drog a násilí, musí být ochotni pracovat podle svých psychických a fyzických možností a vytvářet přátelské společenství (náhradní rodinu). Hlavním cílem je znovuzřízení klientů do normálního života po absolvování resocializačního procesu. Pravděpodobně nejsilnější nestátní organizací je Česká katolická charita provozující 220 center na celém území ČR.

Ačkoliv problematikou bezdomovectví se v ČR zabývají především nestátní organizace, jejich fungování by nebylo myslitelné bez trvalé finanční podpory státu, veřejné prostředky tvoří hlavní část jejich rozpočtů. Další významnou část finančních prostředků získávají tyto organizace z rozpočtů příslušných obcí. Mezinárodní organizace využívají rovněž dotací ze zahraničních zdrojů, křesťanské charity získávají prostředky na svou činnost organizováním veřejných sbírek, část prostředků je získávána od soukromých dárců. Finanční zajištění činnosti těchto organizací je obecně spojeno s velkou mírou rizika a nejistoty, což nevytváří příznivé podmínky pro další rozšiřování jejich aktivit.

Služby poskytované bezdomovcům lze odstupňovat do několika fází, pravděpodobně nejpropracovanější systém v současnosti uplatňuje Armáda spásy. Základní úroveň

představuje zajištění provozu nocleháren, kde je poskytováno základní ubytování mužům, kteří se ocitli v extrémní sociální situaci, kterou nejsou schopni samostatně řešit. Klienti mohou služeb noclehárny využít maximálně po tři noci, opakovaně pak opět až po dvou týdnech. Krátkodobý pobyt v tomto zařízení může být za jistých okolností prodloužen až na dobu tří měsíců. Druhý stupeň představují azylové domy zajišťující dočasné ubytování pro muže, kteří jsou krok za krokem ochotni projít procesem resocializace a aktivně se zapojit do řešení svých problémů. Nepřetržitá péče v těchto zařízeních zahrnuje poskytování základních služeb včetně pracovní terapie a sociálního poradenství. Klienti mohou v ubytovnách zůstat po libovolně dlouhou dobu, ale za ubytování platí (v průměru 130 korun za den, měsíční částka je však určena tak, aby nepřesáhla 75 % celkových příjmů ze sociálních dávek). Dalším stupněm je pobyt v tzv. „domě na půli cesty“, což je zařízení s několika byty, v nichž klienti znovu získávají základní sociální dovednosti. K tomu, aby byl klient nominován k pobytu v takovém domě, musí absolvovat pohovor a být doporučen vedoucím pracovníkem Armády spásy. Pobyt v domě na půli cesty má ověřit schopnost jedince začlenit se zpět do společnosti a jeho schopnost postarat se samostatně o byt. Kontrolu provádějí sociální pracovníci. Klienti mohou v tomto zařízení strávit maximálně jeden rok. Posledním stupněm je přestěhování do nájemního bytu nebo ubytovny provozované na komerční bázi, tj. do některé ze standardních forem bydlení využívaných většinou populace. Praktická realizace tohoto kroku je však do značné míry závislá na podpoře ze strany obce nebo soukromých vlastníků, kteří vyčlení určitou část bytového fondu, jež může být následně přidělována perspektivním klientům.

6.3 Romové

Podle SLDB 2001 žilo na území ČR trvale 11 400 občanů romské národnosti (0,1 % celkové populace). Uvedený údaj však bezpochyby není zcela přesný, protože mnoho Romů se v rámci Sčítání přihlásilo k české nebo slovenské národnosti. Kromě toho žije na území ČR určitý počet občanů romské národnosti, kteří zde nemají trvalé bydliště, jedná se zejména o imigranty ze Slovenska. Podle informací romských poradců, kteří do konce roku 2001 působili na některých okresních úřadech, po rozdělení Československa v roce 1993 neustala migrace ze Slovenska zejména díky faktu, že mnoho Romů žijících na území ČR pochází ze Slovenska a má zde relativně mnoho příbuz-

ných. V průběhu 90. let bylo možno zaznamenat emigrační tendence romských domácností do Kanady a Velké Británie, ve většině případů však tyto snahy skončily návratem zpět do České republiky.

Existuje poměrně rozsáhlá škála studií, které se zabývají romskou problematikou, kulturním a sociálním životem romské populace, etnickou diskriminací a řadou dalších otázek. Z těchto studií mimo jiné vyplývá, že v romské populaci stále do jisté míry přežívá tradiční kočovný způsob života a sociální vazby založené na kastovním uspořádání a loajalitě vůči uznávaným vůdcům, což může v některých případech vést k problémům při adaptaci na kulturní a sociální hodnoty většinové populace. V řadách romské komunity je velmi častým jevem nezaměstnanost (rovněž z důvodu existujících předsudků mnoha zaměstnavatelů, kteří se všemožně vyhýbají zaměstnávání občanů romské národnosti), mnohdy nejsou respektovány základní principy vzájemného soužití a významným problémem je rovněž vysoká míra kriminality. Proces akceptace základních hodnot (jako je hodnota práce a vzdělání) ze strany romské populace probíhá relativně pomalu a jeho završení je pravděpodobně otázkou několika generací. Častým jevem uvnitř romské komunity je nahlížení na domácnosti, které se přizpůsobily hodnotám většinové populace a navštěvují pravidelně školu nebo zaměstnání, jako na nepřátele vlastní kultury, tyto domácnosti jsou mnohdy stigmatizovány a mají tendenci samy se vylučovat z vlastní komunity.

Tradiční způsob života a bydlení v romských osadách na slovenském venkově jsou uváděny jako hlavní důvody, proč není v romské komunitě obvyklé platit za bydlení. Ačkoliv romské rodiny jsou většinou velmi početné, takže jejich úhrnné příjmy z dávek státní sociální podpory mohou dosahovat poměrně vysokých částek, častým jevem je neplatičství (nájemného i poplatků za energie a další služby spojené s bydlením). Domácnostem, které dlouhodobě nehradí své závazky, bývá často odpojena dodávka elektrické energie, telefony, plyn apod., poměrně častým řešením v těchto situacích jsou však nelegální přípojky a odběry energií z veřejných zdrojů nebo od sousedů. Po roce 1990 začaly obce i v rámci romské komunity uplatňovat aktivnější přístup při vymáhání nedoplatků na nájemném, který v krajních případech skončil soudním rozhodnutím o vystěhování z bytu.